

“ ...SAVAŞMAKLA EMROLUNDUM.” HADİSİ ÖRNEĞİNDE HADİSLERİN TASNİFİ PROBLEMİ

Doç. Dr. Ahmet KELEŞ*

Konuya Giriş ve Problemin Tespiti

Hz. Peygamber’in (a.s.) sözlerini, fiillerini ve takrirlerini bize intikal ettiren hadis mecmuaları iki türde telif edilmişlerdir. Birinci tür; ravilerin isimlerini alfabetik sistemle sıralayıp, bu ravilere ait rivayetleri de anlam ve konu ilişkisi gözetmeksizin alt alta dizmek suretiyle oluşturulmuştur. Bunlara, ale’r-ricâl hadis eserleri diyoruz. İkinci tür ise, hadislerin anlam ve konularına göre tasnif edilip sıralanmasıyla (ale’l-ebvâb) oluşmuştur. Câmiler, Musannefler, Sünenler, Müstedrekler v.s. bu türden yazılan eserlerdir.¹

İkinci tür hadis mecmuaları hem kullanış, hem de fikhî yönden yararlanma bakımından daha elverişli olduğu için tercih edilmiştir. Özellikle Sünen türü eserler, fikhî konuları yine fikhî konuların sistematiği içinde tasnif ettiği için, İslam Hukukunun baş vurduğu en temel eserlerdir. Ale’l-ebvâb eserler dediğimiz bu tür çalışmalarda rivayetler, anlam benzerliği veya bir hadisin içinde geçen farklı konular münasebetiyle farklı “**Kitap**” ve “**Bab**” başlıkları altında mükerrer olarak rivayet edilirler. Bu nedenle söz konusu eserlerdeki hadislerin sayıları, mükerrer olanlar düşüldükten sonra bazılarında yarıya düşebilmektedir.

---

* Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı. Keles71@yahoo.com

¹ İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul, 1985, s. 14-20.

“...Savaşmakla emrolundum.” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi

İşte bu mükerrer hadislerin tekrar edilmesinde ortaya çıkan bir problemi bu makalemizde incelemeye ve bir çözüm önerisi getirmeye çalışacağız. Câmî ve Sünen türü eserlerin bab başlıkları aynı zamanda fikhî bir hükmü belirttiği için, her hangi bir hadis, zikredildiği bab altında yanlış bir anlam ilişkisi ile tahriç/tasnif edilmiş ise, bu durum hadisin anlamının kaymasına ve dolayısıyla da yanlış bir hükmün çıkarılmasına neden olabilmektedir. Çıkarılan bu hüküm fikhî bir hüküm olabileceği gibi, itikadî bir hüküm de olabilir.

Günümüzde genel olarak İslamî ilimlerde yeni bir metodoloji oluşturma arayışları, özelde de Hadis İlmi için yeni bir metodoloji oluşturulması gereği ön plana çıkmaktadır. Bu amaca yönelik oldukça değerli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların arasında; özellikle metin tenkidine yönelik olanlar ön plana çıkmaktadır. Hadis Usûlü çerçevesinde yapılan bu faaliyetlere katılıyor ve gereğine de inanıyoruz.

Bu çalışmamız, hadislerin sadece sıhhat bakımından problem içermeyip, aynı zamanda sıhhatleri sabit olduktan sonra bu hadislerin nasıl tasnif edileceği konusunda da önemli bir problemin mevcut olduğunu göstermek ve yeni bir tasnif yöntemi belirlemek gereğine işaret etmektedir.

Hadislerin yeni bir tasnif sistemiyle düzenlenmesi gerektiğini Yusuf el-Kardâvî ev Ebû Gudde gibi çağdaş alimlerimiz de kabul ederek, bu görüşlerini Mehmet Görmez ile yaptıkları bir söyleşide şu şekilde ifade etmişlerdir:

“M. Görmez: Mesela sizce hadis külliyatını konu başlıklarına göre, insanımızın çağdaş problemlerini göz önünde bulundurarak yeniden tasnife tabi tutmak gerekmez mi?

Ebû Gudde: Elbette yeni bir tasnif gerekiyor. Mesela bugün işsizlik toplumsal bir problemdir. Ben işsizlik diye bir başlık atar ve altında şu hadise yer verebilirim. Bir gün Hz. Peygamber mescide geldiğinde, Ebû Umâme el-Bâhilî'nin orada oturduğunu gördü ve ona; “ Neden namaz vaktinin dışında da mescidde boş oturduğunu”, sordu. O da; işi gücü olmadığını üstelik borçlu olduğunu söyledi.

Rasûlullah ona, seni bu halden kurtaracak bir tavsiyede bulunayım mı, diye sordu. O da; buyur yâ Rasûlullah deyince, şöyle buyurdular: “ Sabah akşam şöyle dua et: Yâ Rabbi! Keder ve üzüntüden, acizlik ve tembellikten, korkaklık ve cimrilikten, borcun ve alacaklının baskısından sana sığınıyorum.” Ebû Umâme dedi ki; bunu yaptım ve problemlerim sona erdi. İşte bu ve bunun gibi hadisleri toplayıp, işsizlik veya işsizliğin önlenmesi gibi bir başlık koyabiliriz.”²

Ebû Gudde'nin “**İşsizlik**” başlığı/babı altına koymayı düşündüğü hadis, klasik kaynaklarımızda “ Daavât/dualar”, “ **Zikr**”, “**İstiâze**” gibi başlıklar altında tahric edilmiştir. Bunun nedeni de; hadiste Rasûlullah'ın bir sahâbîye öğretmiş olduğu duadır. Ayrıca bu duanın sabah akşam okunması da tavsiye edilince, “**zikir**” başlığı altında kolayca nakledilmiştir. Bu duanın anlamında; içinde bulunulan durumdan Allah'a sığınma olduğu için “**İstiâze**” başlığı altında da nakledilmiştir. Ebû Gudde'nin önerdiği tasnifte belirleyici olan nokta ise hadisin verdiği mesajdır. Bu da; işsizlikten kurtulmak ve bir iş edinmektir.³

“**M. Görmez:** Efendim bu söyledikleriniz hadisin sıhhat ve sübut problemleriyle ilgilidir. Hadisleri yeniden, asrın ihtiyaçlarına göre tasnif etmeye de gerek var mı sizce?

Y. el-Kardâvî: Elbette hadisleri yeni bir tasnife tabi tutmaya ihtiyaç vardır. Nitekim ben kendim de yeni bir hadis ansiklopedisi hazırlıyorum. Bununla da yetinmeyip bu çalışmaya farklı branşlardaki bilginlerin katılması gerekiyor. Psikoloji, sosyoloji, pedagoji, tıp, iktisat vs. gibi sahalarda uzman olmuş kimselerin de bu çalışmada yer alması gerekmektedir. Mesela ben psikoloji alanına girebilecek hadisleri tasnif edemem. Bu sebeple hem İslâmî İlimleri bilen, hem de sahasında

---

² M. Görmez, *Abdulfettah Ebû Gude İle Hadis Üzerine Bir Söyleşi*, İslâmî Araştırmalar, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, C. 10, S., 1-2-3, s. 143, Ankara, 1997.

³ Söz konusu hadisin tahric edildiği bablar için bkz: Buhârî, Ebû Abdullah M. b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul, 1979, Daavât, 38, 40; Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. El-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, (Nevevî Şerhi ile birlikte), Beyrut, tsz., Zikir, 51, 73; Tirmizî, Ebû İsmâ M. b. Sevre, *Sünen*, Beyrut, tsz., Daavât, 70, 115; Nesâî, *Sünen*, (Süyûtî'nin şerhi ile birlikte), Beyrut, tsz., İstiâze, 6.

uzmanlaşmış bir psikologa ihtiyaç vardır. Ayrıca hadislerin yeniden tasnifinde bilgisayar teknolojisinden mutlaka yararlanmak gerekiyor.”⁴

Çağdaş hadis alimlerinin önemli isimlerinden olan yukarıda zikrettiğimiz görüşlerin sahipleri, çağımızda yeni bir hadis tasnifinin gerekliliğini tereddütsüz bir şekilde ifade etmektedirler. Daha önce yapılan tasnifler, ya fikhî konular paralelinde veya hadiste zikredilen konulardan hareketle yapılmıştır. Bu tasnif yöntemi bir dönemin ihtiyacından kaynaklanmış ve ona cevap vermeye çalışmıştır. Bugün, bizim ihtiyaçlarımızın dikkate alınacağı bir tasnif yapılmalıdır. Ebû Gudde bir kısım çağdaş problemleri başlıklara taşımayı, ilgili hadisleri bu başlıklar altında sıralamayı önerirken, Kardâvî tasnifi daha geniş düşünerek, çeşitli ilim alanlarındaki uzman kişilerin uzmanlıklarından, teknoloji ile birlikte yararlanmak suretiyle söz konusu tasnifin yapılması gerektiğini düşünmektedir. Bu nokta üzerinde, yeni tasnif yönteminin ilkelerinden bahsederken duracağımız için burada sözü uzatmak istemiyoruz.

Hadislerin yeniden tasnif edilmesi ihtiyacını daha farklı bir boyutta ifade eden Tâhir b. Âşur’un görüşünü de burada zikretmek istiyoruz:

Tahir b. Âşur, “Hz. Peygamber’in Tasarruflarının Sınıflandırılması” başlığı altında bir çok alt başlık tespit ederek, Sünnetin/Hadisın hepsini de aynı şekilde anlamanın doğru olmadığını, bunların mutlaka farklı anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. “Gönülleri En Güzele Yönlendirmeyi İsteme Durumu” başlığı altında konumuzla ilgili şunları söylemektedir:

“Hz. Peygamber’in ashabının gönülleri olgunlaştırması ve onları, dini kapasitelerine uygun olan durumların en güzeliyle sıfatlanmaya yönlendirmesiyle ilgili emir ve yasaklarının çoğu böyledir. Şayet bütün ümmet bunlara yönlendirilirse zorluk ortaya çıkar. Rasûlullah’ın tasarruflarının çoğunda bunu gördüm. Bazı bilginlerin, bir çok fikhî yanlışlığa ve sünnetten bir çok delili ilgisiz şekilde yorumlamaya

---

⁴ M. Görmez, *Sünnet ve Hadis Üzerine Yusuf el-Kardâvî İle Bir Söyleşi*, a.g.d., s. 146.

başvurarak Rasûlullah'ın tasarruflarındaki bu halden habersiz olduğunu da gözledim. Böyle bir durumu görerek, bu konulardaki büyük şaşkınlığım da ortadan kalktı. Hz. Peygamber, bazen kendilerine mahsus olmak üzere ashabına çeşitli mükellefiyetler yüklemiştir... Ebû Dâvûd'un Hz. Ali'den rivayet ettiği şu hadis buna tanıklık etmektedir: Hz. Ali şöyle demiştir: “Rasûlullah kırmızı giymeyi, altın yüzük takmayı, rükûda ve secdede kıraatı yasakladı. ‘Size yasakladı’, demiyorum.”⁵

Konumuz bakımından oldukça önemli olan bu görüşler üzerinde, yeni tasnif yönteminden bahsederken ayrıca durulacaktır. Şimdi tasnif problemini tespit etmemizi sağlayacak olan örnek hadis üzerinde durmaya geçebiliriz.

Örnek olarak ele alacağımız hadis hem amelî, hem de içtihadî olarak ciddi problemlere neden olmuştur. Bu problemlerin ortaya çıkması ise, hadisin hadis mecmualarında yer aldığı bölümlerden kaynaklanmaktadır. Aşağıda görüleceği üzere bu hadis pek çok bab başlığı altında zikredilmiş ve bab başlıklarına uygun olan anlamlarla ilişkisi kurulmuştur. Kurulan ilişkilerin bir çoğu, hadisin asıl taşımış olduğu anlamın kaymasına ve sapmasına neden olmuştur. Bizce ortaya çıkan bu problemde hadislerin tasnifinin (bab başlıkları altına yerleştirilmesinin) rolü büyüktür.

Tasnif Probleminin Tespiti

Bir örnek hadisten hareketle ortaya koymaya çalışacağımız bu problem, bir çok hadis için aynı şekilde varittir.

Örnek Hadis ve Tasnifinin Neden Olduğu Problemler

İbn Ömer rivayet etmektedir: Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurdular: “ *Ben, insanlar Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma*

---

⁵ Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eşas es-Sicistânî, *Sünen*, Humus, 1971, Hatem, 4; Buhârî, Nikah, 71; Nesâî, Cenâiz, 53. Ayrıca yapmış olduğumuz alıntı için bkz: M. Tâhir b. Âşur, *İslam Hukuk Felsefesi*, (Terc: Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan), İstanbul, 1988, s. 58-60.

“...Savaşmakla emrolundum.” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi

şahitlik edip, namazlarını kılıp zekatlarını verinceye kadar onlar ile savaşmakla emrolundum. İşte bunu yaptıklarında canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak İslam'ın hakkı hariç ki onun da hesabı Allah'a aittir.”⁶

Örnek olarak seçtiğimiz bu hadisin, bir çok rivayet varyantları vardır. Biz bu hadis ile anlam bakımından benzerlik taşıyan diğer rivayetleri üç başlık altında toplayarak nakledeceğiz. Nakledeceğimiz bu rivayetler ile, bu konuda hadis olarak ne gibi ifadelerin nakledilmiş olduğunu da göstermek istiyoruz. Önemli lafız farklılığı taşımayan rivayetleri sadece dipnotta göstermekle yetindik. Ancak, anlam bakımından önemli farklılık taşıyan rivayetleri ise burada zikretmeye çalıştık.

1- “Lâ ilâhe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum” Şeklindeki Hadisler

Bu şekilde nakledilen rivayetlerde savaşmanın sadece kelime-i şهادet getirilinceye kadar olacağı belirtilmektedir.

Ebû Hüreyre'den nakledilmiştir: “*Ben insanlar ile, onlar Lâ ilâhe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Kim bunu söylerse, malını ve canını benden korumuş olur.”⁷*

Bir diğer rivayette şu farklı ifade yer almaktadır: “*Lâ ilâhe illallah deyip benim getirdiklerime inanıncaya kadar...”⁸*

Bir rivayet de şöyledir: “*Kim Lâ ilâhe illallah der ve Allah'tan başkasına kulluk yapılmasını inkar ederse, malı ve canı haram olur ve hesabı Allah'a aittir.”⁹*

---

⁶ Buhârî, İman, 17.

⁷ Müslim, İman, 8; Şâfi, M. İdrîs, *Sünenü'l-Me'sûreti*, Beyrut, 1406, II, 432 ; İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed, *Musannef Fi'l-Ehâdîsi ve'l-Âsâr*, Beyrut, 1989, V, 556 ; Tirmizî, *Sünen*, İman, 1, 2; İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned*, Beyrut, tsz., I, 337 , 423, 439, 475. Bu rivayetlerin hepsi Ebû Hüreyre'den nakledilmiştir. III, 300, 339, 394. Bu hadisler Câbir b. Abdullah'tan nakledilmiştir. Hemmam b. Münebbih, *Sahîfe*, (Rifât Fevzi'nin tahkiki ile olan neşri.), Kahire, 1985, s.175.

⁸ Müslim, İman, 8.

⁹ Müslim, İman, 8.

2- “Lâ ilâhe illallah deyip namaz kılp zekat verinceye kadar...” Şeklindeki Hadisler

Bu konuda nakledilen hadisi şerifler genellikle Hz. Ebû Bekr’in ridde olayları sırasında zekat vermekten kaçınan kavimlerle savaş yapmak istediği ve bu kararı aldığı istişari görüşmeler bağlamında nakledilmektedir. Şimdi de bu rivayetleri verelim:

Ebû Hüreyre’den nakledilmektedir: Hz. Peygamber (a.s.) vefat edince Ebû Bekir halife oldu. Bu arada Araplardan küfre dönenler oldu. Ebû Bekir bu durumu ashaba danıştı. Ömer şöyle dedi:

- Allah birdir ve ondan başka da ilah yoktur diyen insanlar ile nasıl savaşacaksın? Rasulullah da (a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Ben insanlar ile onlar; Allah birdir ve ondan başka da ilah yoktur deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Kim bunu söylerse malını ve canını benden korumuş olur. Ancak İslam’ın hakkı hariçtir. Onun hesabı da Allah’a aittir.*”

Bunun üzerine Ebû Bekir şöyle cevap verdi:

“Allah’a yemin olsun ki! Kim namaz ile zekatın arasını ayırırsa onunla savaşırım. Çünkü zekat malın hakkıdır. Yemin ederim ki, Rasûlullah’a verdikleri bir yuları bana vermeseler onun için harp ederim.”

Hz. Ömer ise şöyle dedi: “Yemin olsun ki, Allah Ebû Bekr’in kalbini genişletti ve hakkı gördü.”¹⁰

---

¹⁰ Buhârî, Zekat, 1; İ’tisam, 1; İstitabe, 3; Müslim, 8; İbn Hanbel, I, 11; Ebû Dâvud, *Sünen*, Zekat, 1; Tirmizî, İman, 1; Nesâî, Zekat, 3; Cihad, 1; San’ânî, Abdurrezzak b. Hemmam, *Musannef*, Karaçi, 1970, IV, 43-44; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 208; Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Beyrut, 1406, IV, 104; VII, 3; IX, 182. Bezzar, Ebû Bekir Abdulhâlık, *Müsned*, Beyrut, 1409, I, 99, 334; Tabârânî, *Mu’cemu’l-Evsât*, Kâhire, tsz., I, 288. İbn Mende, M. b. İshak b. Yahya, *el-İman*, Beyrut, 1406, I, 164, 380; Sündî, Nureddin b. Abdillâh b. Ebi’l-Hasen, *Hâşiyetü’s-Sündî ala’n-Nesâî*, Beyrut, 1410, V, s. 15. Müellif burada hadiste geçen mürted lafzını, zekatın farziyyetini inkar etmekte şeklinde yorumlamaktadır.

3-Diğer Rivayetler

Yukarıda vermiş olduğumuz rivayetlerin dışında, bir kısım rivayetler daha vardır ki bunlarda da aynı konu işlenmiştir. Bu rivayetlerin bazıları şöyledir:

Enes b. Mâlik nakletmektedir: “ Ben insanlar Allah’dan başka ilah yoktur deyip, namaz kılıp kiblemize dönünceye, kestiklerimizi yiyinceye kadar harp etmekle emrolundum. Bunları yapınca, kanları ve malları bize haram olur. Ancak İslam’ın hakkı hariçtir. O da Allah’a kalmıştır.”¹¹

Meymun b. Siyah Enes b. Mâlik’e şöyle soruyor:

Yâ Ebâ Hamza ! Kulun canını ve malını haram kılan şey nedir?

Enes b. Mâlik şöyle cevap veriyor:

“ Kim Allah’tan başka bir ilah olmadığına şahitlik eder ve kiblemize dönüp namazımızı kılar ve kestiğimizi yerse o kimse müslümandır ve müslümanın lehine olan onun da lehine, aleyhine olan onun da aleyhinedir.”¹²

Nesâî Enes’ten gelen bu rivayeti; “...Müşriklerle savaşmakla emrolundum.” şeklinde nakletmektedir.¹³

Bu konuda bir diğer rivayette şöyledir:

Nu’man b. Salim Amr b. Evs’den o da babasından şu hadiseyi nakletmektedir: Biz Rasûlullah ile birlikte bir çardağın altında oturuyorduk. Bir adam geldi ve ona gizlice bir şeyler söyledi. O adama: “ Gidin ve onu öldürün.” dedi. Adam gidince onu tekrar çağırıp şunu sordu: “ O adam Allah’tan başka ilah olmadığına şahitlik ediyor mu?” Adam: “evet” dedi. Bunun Üzerine: “ Bırakın onu,

---

¹¹ Buhârî, Salah, 28.

¹² Buhârî, Salah, 28. İbn Hanbel, Müsned, III, 199, 224. Râzî, Abdurrahman b. M. b. İdris, *İlelü’l-Hadis*, Beyrut, 1405, II, 157.

¹³ Nesâî, *Sünen*, Tahrim, 1.

ben insanlar ile onlar Lâ İlâhe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Kim bunu söylerse canı ve malı haram olur. İslam hariç”, buyurdular.¹⁴

İbn Hazm da şu rivayeti nakletmiştir:

“Rasûlullah bir adamı zekat almak üzere gönderdi. Adam gidip geldi ve kendisine gönderilen kişinin zekat vermediğini söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: Git ve zekatı vermez ise boynunu vur.” Hadisin ravisi şöyle diyor: Ben Hakim b. Abbâd b. Hanife; “ Hz. Ebû Bekir ridde ehli için bu hadise binaen savaşmıştır diye düşünüyorum, dedim. O da; “ evet öyledir” dedi.¹⁵

Yukarıda üç grupta toplamaya çalıştığımız rivayetler, Hz. Peygamber’in hangi durumda insanlar ile savaşmakla emrolduğunu bildirmektedirler. Bu rivayetlerde zikredilen; “*Lâ ilâhe illallah deyinceye kadar*” ifadesi hadisin iman babında, “*namaz kılınca ve zekat verinceye kadar*” ifadesi namaz ve zekat babında, diğer ifadeler de hadisin ilgili bablar altında zikredilmesine/tasnifine neden olmuştur. Aşağıda daha geniş bir şekilde bu babları ve tahric edildikleri hadis mecmualarını vereceğiz.

“Emrolundum” Hadislerinin Zikredildikleri Kitap ve Bab Başlıkları

Makalemizin başında söz konusu hadisin nasıl değişik başlıklar altında tasnif edilmiş olduğunu ve bunun ne gibi yanlış anlamalara neden olduğunu söylemiştik. Şimdi bunları vermek istiyoruz. Hadisin tasnif edildiği kitap başlıkları genel olarak şunlardır:

İman, Zekat, Salah, İstitabe, İ'tisam, Cihad, Tahrir, Mukaddime, Fiten, Siyer, Cizye.

---

¹⁴ Nesâî, Sünen, İman, 15; İbn Hanbel, IV; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, Sünenen'i-Dârimî, yy., tsz., Siyer, 10. Dârimî'nin bu rivayetinde, Şu'be; “Muhammedun Rasullullah da dedi mi bunu tam hatırlamıyorum”, demektedir.

¹⁵ İbn Hazm, el-muhallâ, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, Beyrut, tsz., XI, 313, 2257 numaralı hadis.

“...Savaşmakla emrolundum.” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi

Yukarıda vermiş olduğumuz kitap başlıkları, hadisin ihtiva ettiği anlamın hadisçilerce nasıl anlaşılıp, söz konusu hadisi bu anlayış doğrultusunda nasıl tasnif ettiklerini göstermektedir. Bilindiği üzere hadis mecmualarındaki kitap adları çok genel başlıklardır. Bu kitapların alt başlıklarını oluşturan bab başlıkları, bu konuda ortaya çıkan yanlış anlamlandırmayı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan hatalı tasnifi göstermesi bakımından çok daha önemlidir. Şimdi de söz konusu rivayetlerin hangi bab başlıkları ile nakledildiğini gösterelim.

Örnek Hadisin Zikredildiği Bab Başlıkları

“Şayet tövbe ederler, namazı kılp zekatı verirlerse, onları serbest bırakınız.”¹⁶

“Zekatın farz olması”¹⁷

“Kibleye dönmenin fazileti”¹⁸

“Farzları kabulden yüz çevirenlerin öldürülmesi ve neyin irtidat sayılacağı”¹⁹

“Rasûlullah’ın Sünnet’tine sarılmanın gerekliliği”²⁰

“Onların işleri aralarında yapacakları istişare iledir”²¹

“İnsanlar Lâ İlâhe İllallah deyinceye kadar onlar ile savaşmanın emredilemsi”²²

“İslam rükünlerinden birini terk eden ile savaşılması”²³

---

¹⁶ Buhârî, İmân, 17. (I, 11)

¹⁷ Buhârî, Zekat, 1, (II, 108)

¹⁸ Buhârî, Salah, 28, (I, 102-3)

¹⁹ Buhârî, İstîtâbe, 3, (VIII, 50-51)

²⁰ Buhârî, İ’tisâm, 2, (VIII, 140-1)

²¹ Buhârî, İ’tisâm, 28, (VIII, 162-3)

²² Müslim, İmân, 32, 36, (I, 200-205). Nevevî şerhi ile birlikte.

²³ Müslim, İmân, 28, (I, 203).

“İnsanlar ile ne üzerine savaşılacağına dair”²⁴

“Zekatı vermeyenler”²⁵

“Cihadın gerekliliği”²⁶

“Allah’ın, seçkin kuluna (safiyyehû/ Hz. Peygamber’e) insanlar iman edinceye kadar onlarla savaşmayı emretmesi ”²⁷

“Hayır bazı fazilet sahiplerine gizli kalır da, onu ancak daha üstün olanlar anlayabilir.”²⁸ Bu başlık ile, zekat vermeyenlerle savaşmanın gerekliliğini Ömer’in anlamayıp, Ebû Bekir’in anlayabilmiş olduğuna vurgu yapılmaktadır.

“Kanın akıtılmayacağı ve bir kişinin öldürülmeyeceği durumlar”²⁹

“Öldürmeden sakınılıp kan dökülmeyecek durumlar”³⁰

“Zekat vermeyenlerin ve namaz kılmayanların Kâfir diye isimlendirilmelerinin hak olduğu”³¹

Verilen başlıklardan da anlaşılacağı üzere bu hadis, bir çok farklı başlık altında ve değişik konular içinde nakledilmiş ve hadis kitapları içerisinde yer almıştır. Bu tasnif yöntemi beraberinde aynı hadisten farklı anlamlar ve yorumlar çıkarılmasına neden olmuştur. Şimdi bu hadis çerçevesinde yapılmış olan görüşleri ve yorumları zikredebiliriz.

---

²⁴ Nesâî, İmân, 15.

²⁵ Nesâî, Zekat, 1, (V, 439).

²⁶ Nesâî, Cihad, 1, (VI, 4-10).

²⁷ İbn Hibbân, *Sahih*, I, 449.

²⁸ İbn Hibbân, *a.g.e.*, I, 450.

²⁹ İbn Ebî Şeybe, VI, 575- 579.

³⁰ İbn Ebî Şeybe, VII, 650- 653.

³¹ İbn Mende, *a.g.e.*, I, 380.

“...Savaşmakla emrolundum.” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi

Bu Hadis İle İlgili Yorumlar

Değişik versiyonlarını nakletmiş olduğumuz örnek hadis çerçevesinde önemli yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlar; rivayetlerin lafız farklılıklarının yanında, daha çok bu hadislerden çıkarılan hükümler ve ortaya konulan uygulamalar çerçevesinde olmuştur. Şimdi kısaca bu görüşleri aktarmak istiyoruz.

Bu konuda en geniş yorum, Hattâbî tarafından yapılmıştır. Daha sonra yazılan şerhlerin bütünü Hattâbî'nin yorumlarına atıfta bulunmuşlardır. Biz de öncelikli olarak onun görüşlerini zikrettikten sonra, farklı yaklaşımları ve yorumları buna ilave edeceğiz.

Ebû Dâvûd'un “*Kitâbu'l-Cihad*” bahsinde ilk hadis olan mezkur hadisin şerhi sadesinde Hattâbî özetle şu yorumları yapmıştır:

“ Bir kısım Rafizîler ve ehl-i bida bu hadis etrafında bazı şüpheler ortaya atmışlardır. Biz inşaallah bunları açıklığa kavuşturacağız. Öncelikle bilinmelidir ki, Ebû Bekir'in savaşmış olduğu ehl-i ridde iki sınıftır. Bunlardan bir kısmı dinden dönenler idi. Ebû Hüreyre'nin rivayetinde bu kimseler; “...küfredenler küfretti..” ifadesiyle anlatılmıştır. Bu sınıf da kendi arasında iki gruptan oluşmaktadır. Birinci grup, Müseyleme'nin taraftarlarıdır. Bunlar onun nübüvvetini tasdik etmektedirler. El-Esved el-Ansî'nin taraftarları da bunlardandır. Ebû Bekir bunlar ile, Müseyleme katledilinceye kadar harp etmiştir. Diğer grup ise, İslâm'ın rükünlerini/esaslarını inkar edenlerdir. Bunlar cahiliyedeki hallerine dönmüşlerdir. İkinci sınıf ise, namaz ile zekatı birbirinden ayırt eden, namaz kılarız ama zekat vermeyiz diyenlerdir. Bunlar, hem zekatın farziyyetini, hem de imama (devlet başkanına) verilmesi gerektiğini inkar etmişlerdir. Bu gruba ehl-i ridde isminin izafe edilmesi genel bir ifadededir. Dinin iki önemli rükününü inkarları dolayısıyla. Yoksa, şirk ehline yardım ve onlara ilhak edilmelerinden dolayı ridde ehlinden sayılma, Ali'nin hilafeti döneminde olmuştur.”³²

---

³² Özetle aktarmış olduğumuz Hattâbî'nin görüşleri için bkz: Hattâbî, M. B. Muhammed b. İbrahim, *Meâlimü's-Sünen, Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Humus, 1970, s. III, 199 – 208. Bu

Nevevî Hattâbî'nin konuyla ilgili görüşlerinin bu konuda yapılacak en güzel açıklamalar olduğunu belirttikten sonra, Ebû Bekir ile Ömer arasında cereyan eden konuşmanın üzerinde durup önemli bir tespitte bulunmaktadır. Nevevî'ye göre, hem Ebû Bekir'in hem de Ömer'in söz konusu bu (içinde; "namaz kılıp zekat verinceye..." ifadesi bulunan) rivayetten haberleri olmamıştır. Şayet olsaydı; Ömer itirazını bu hadisten dolayı yapmazdı. Çünkü, Ebû Bekir'in uygulamasının Rasûlullah'ın emrinin bir gereği olduğunu bilirdi. Ebû Bekir de, Ömer'e kıyas yoluyla delil getirmeyip bu hadis ile istidlalde bulunurdu. Bu iki durumda olmayışı, bu hadisten haberlerinin olmadığını göstermektedir.³³ Aynî de aynı görüşü benimsediği gibi, bu durumdan bir de sonuç çıkarmış ve şöyle demiştir: " Bu durum gösteriyor ki, sünnet sahabenin büyüklerine gizli kalıp, onlardan herhangi birilerine malum olabilmektedir."³⁴ Nevevî yorumunun devamında, rivayetlerdeki lafız farklılıklarına da dikkat çekmiş ve bunu, sahabenin rivayeti farklı ortamlarda duymuş olabileceklerine bağlamıştır.³⁵

Nevevî, sadece kelime-i tevhidin söylenmesinin kılıncın kaldırılması için yeterli olmayacağını, bu konuda varit olan diğer rivayetlerin de dikkate alınması gerektiğini söylemektedir. Ona göre, diğer rivayetlerde zikredilen, namaz, zekat ve Rasûlullah'ın getirmiş olduklarını kabul etmemek gibi şartlar da mukâtele/ savaşma gerekçesidir.³⁶

Aynî ve İbn Hacer söz konusu hadisin önce zikredildiği bab ile ilişkisini açıklamaya çalışmaktadır. Aynî, Buhârî'nin bu hadisi Tevbe Sûresi 5. Ayetin altında zikretmekle, o ayetin tefsirini kastetmediğini, bu hadisin söz konusu ayetin bir tesfsiri sayılmayacağını söylerken, İbn Hacer aksi görüştedir ve bu hadisin

---

konuda şarihlerin görüşlerini bir arada görmek için bkz: Hemmâm b. Münebbih, *Sahîfetü Hemmam b. Münebbih*, Tahkik ve Neşr, Rifât Fevzi Abdulmuttalip, Kahire, 1985, s., 175-9.

³³ Nevevî, Muhyiddin Ebû Zekeriyya, *Şerhu Sahîhi Müslim*, tsz. , yy., I, 206.

³⁴ Aynî, Bedruddin, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, tsz., I, 178.

³⁵ Nevevî, *a.g.e.*, 206.

³⁶ Nevevî, *a.g.e.*, I, 174.

Tevbe 5. Ayetin bir tefsiri olduğunu, hatta ayette geçen “tahliye/salıverme” lafzı ile hadisteki “ismet/koruma” sözcüğünün aynı anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Her iki Buhârî şârihi de Buhârî’nin bu babı, Mürcie’ye reddiye için açmış olduğunu, Mürcie’nin iman olduktan sonra amelin önemi olmadığı görüşünü, reddetmek istediğini belirtmişlerdir.³⁷

Söz konusu hadisin Tevbe Sûresi 5. Ayet ile ilgisini burada zikretmişken, bu konuda Ahkâmu’l-Kuran müellifi İbn Arabî’nin de görüşünü nakletmek istiyoruz. O şöyle demektedir: “ Hadis ayeti açıklamaktadır. Böylece Sünnet ile Kuran bir bütün olmaktadır.”³⁸

Aynî bu hadisten çıkarılacak hükümler sadesinde ise, Nevevî’den naklen namaz kılmayanların öldürüleceğine dair görüşleri vermektedir. Hanefilerin dışındaki mezheplerde ve cumhura göre namazı terk edenlerin öldürüleceği görüşünü nakletmiştir. Nakletmiş olduğu bu görüşü isabetli bulmayan Aynî, “ mukatele/savaşmak” ile “katl/öldürmek” birbirinden ayrıdır, demiştir.³⁹

İbn Hacer, Taberî’den yapmış olduğu nakile dayanarak rivayetlerde varit olan lafız farklılıklarını şu şekilde izaha çalışmıştır: “Sadece kelime-i tevhidi söyleyinceye kadar savaşmayı emreden rivayet, müşrik put perestler içindir.⁴⁰ Kelime-i tevhidin yanında Rasûlullah’ın getirmiş olduğu şeylere de inanmayı şart koşan rivayet, ehl-i kitap için, namaz, zekat vs. gibi dinin diğer emirlerini şart koşan rivayetler ise, İslam’ı kabul edenler içindir. Her grupta Allah’ın emirlerine boyun eğinceye kadar savaşılır.”⁴¹

---

³⁷ Aynî, *a.g.e.*, I, 177-8; İbn Hacer, Hafız Ahmed Ali, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahihi’l-Buhârî*, Beyrut, 1989, I, s. 102.

³⁸ İbn Arabî, M. b. Abdillâh, *Ahkâmu’l-Kuran*, Beyrut, tsz., II, s. 902.

³⁹ Aynî, *a.g.e.*, I, 181.

⁴⁰ Bu ifade için bkz: İbn Bâz, Abdurrahman b. Hasan, *Fethu’l-Mecîd Şerhu Kitabî’t-Tevhîd*, yy., 1985, s. 123-4.

⁴¹ İbn Hacer, XII, 342-3. Özetle aktarılmıştır.

İbn Hacer, söz konusu rivayet ile ilgili sorulabilecek bir soruyu da dikkate almış ve bu soruyu sorarak cevap vermiştir. Soru şöyledir: Eğer, bu hadisin gereği tüm tevhidten uzak olanlar ile savaşılabilecek ise, bu durumda cizye verenler ile, muahede/ anlaşmalı olanların durumları ne olacaktır?

İbn Hacer bu soruya şu şekilde cevap vermektedir: “ Bu soruya üç açıdan cevap verilir. *Birincisi*, nesihdir. Çünkü hadis cizyeye ve muahedeye/anlaşmaya izin veren ayetler ile neshedilmiştir. *İkincisi*, hadisteki genel hükümden bu gruplar tahsis edilmiştir. Umûmî olan bir hükümden tahsis yapılabilir. *Üçüncüsü* ise, hadiste geçen en-nâs/ insanlar ifadesi bütün insanlar değildir. Bu umûmî sözcük, kendisiyle hâs/özel bir durumun kastedildiği bir kelimedir. Burada kastedilenler de tüm insanlar değil, müşriklerdir. Nitekim Nesâ’i bu hadisi; “Müşriklerle savaşmakla emrolundum” şeklinde rivayet etmiştir. ⁴²

Yukarıda naklettiğimiz Buhârî şarihlerine göre Ebû Bekir savaş kararını, kendi içtihat ve re’yi ile almış ve Ömer de buna karşı çıkmıştır. Cessâs “*Ahkâmu’l-Kuran*” adlı eserinde, nakletmiş olduğu bir rivayete dayanarak, Ebû Bekir’in savaşma kararını bir hadisten aldığını söylemiştir. Cessâs’ın, Ma’mer, Zührî ve Enes tarikiyle naklettiği rivayet şöyledir: “Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in onun elçisi olduğuna şahadet ederler, namazı kılıp zekatı verirlerse benden canlarını ve mallarını korumuş olurlar.”⁴³ Bu rivayeti yukarıda nakletmiş olduğumuz görüşler çerçevesinde kabul etmemiz mümkün değildir. Zaten müellifte eserinin 123. Sayfasında savaş kararını Ebû Bekir’in re’y ve içtihad ile aldığını, ashabın da ona muvafakat ettiklerini söylemektedir.⁴⁴

Süyûtî’nin el-Câmiu’s-Sagîr’nden naklen; “bu hadis mütevatirdir” diyen Elbânî, “*Silsiletü’l-Ehâdîsi’s-Sahîha*” adlı eserinde bu konudaki hadisin bazı lafız farklılıklarıyla bir çok sahabeden nakledildiğini tespit etmiştir. Sadece Ebû

---

⁴² İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 104.

⁴³ Cessâs, Ebû Bekir Ahmed er-Râzî, *Ahkâmu’l-Kuran*, Beyrut, 1993, III, s. 122.

⁴⁴ Cessâs, *a.g.e.*, III, 123.

Hüreyre’den yapılan rivayetin on üç tarikini eserinde kaydeden Elbânî şu sonuca ulaşmıştır: “Çağımızdaki bazı yazarların hilafına bu rivayetlerin bütününde, İslam’a davet için savaşmanın farziyyetine açık bir şekilde delil vardır.”⁴⁵

“İslam’da Cihad” adlı eserinde⁴⁶ Ramazan el-Bûtî konumuz ile ilgili olarak kayda değer bilgiler vermektedir. Kitabında “ İnsanlar ile ...savaşmakla emrolundum.” Hadisinde bir problem olup olmadığına dair bir başlık koymuş ve bu bağlamda ortaya çıkan görüşleri iki kısımda toplamıştır: **Birinci görüş:** (Bu en zayıf görüştür.) bu görüşte olanlar derler ki, İslam’a zor ve kılıç kullanmadan davet etmek Mekke döneminde ve cihad izni olmaksızın yapılan davet idi. Şimdi ise cihad emri gelmiştir ve dolayısıyla savaşmak meşru olmuştur. Müşrikleri kılıç zoruyla İslam’a sokmak gereklidir.

İkinci görüş ise, hadiste zikredilen “insanlar” ifadesinden maksadın putperestler olduğudur. Bunların dışında kalanlar ise, “Dinde zorlama yoktur”, ayeti gereğince bu hükmün dışında kalırlar, şeklindedir. Bu görüşte olanlar, dine davette zorlama olmayacağına dair Kuran’da pek çok ayet olduğunu ifade etmektedirler.⁴⁷

El-Bûtî bu görüşleri değerlendirirken, cihadı zorlama şeklinde anlayan ve bu görüşlerine de Kuran’dan deliller getirenlerin, delil getirdikleri ayetleri o günkü şartlarda vaki olan savaşlarla ilgili olduğu ve bu nedenle de onların devamlı bir emir olmadığı şeklinde değerlendirmiştir.⁴⁸

İbn Ömer hadisinde zikredilen fazlalıkla ilgili daha önce aktarmış olduğumuz Nevevî, İbn Hacer ve Aynî’nin görüşlerini Ramazan el-Bûtî de kabul etmiş ve Ebû Bekir ile Ömer’in bu ziyade ile sabit olmuş bir hadisten haberlerinin olmadığını söylemiştir. Bu durum da göstermektedir ki; ya rivayette bir problem vardır, ya da

---

⁴⁵ Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, Silsiletü’l-Ehâdisü’s-Sahîha, Şam, 1985, s. I, 697. Konumuzla ilgili rivayetin değişik versiyonları için bkz: 407, 408, 409, 410 numaralı hadisler. I, 691-97.

⁴⁶ Ramazan el-Bûtî, *el-Cihâd Fi’l-İslâm Keyfe Nefhemuhû ve Nümarisuhû*, Şam, 1992.

⁴⁷ Ramazan el-Bûtî, *a.g.e.*, 53- 55.

⁴⁸ A.y., 55.

hadise bu fazlalıklar sonradan ilave edilmiştir. Zekat vermeyenler ile savaşın içtihad ile alınan bir karar olduğu kesindir. Rivayetin sonunda da bu açıkça zikredilmektedir.⁴⁹

Söz konusu hadis ile ilgili İbrahim Cânan'ın görüşlerini de burada zikretmemizde yarar vardır: “ Hadiste, İslam'ın şartlarını yerine getiren kimsenin mal, can ve namus... emniyetinin sağlanacağı, kimsenin artık onu rahatsız edemeyeceği belirtiliyor. Bu garantiden hariç tutulan “ İslam'ın hakkı” ile, kanûnî vecibeler kastediliyor: Yani, zekat alınır, suç işlediği takdirde fiiline uygun ceza verilir demektir.”⁵⁰

Hadiste zikredilen bu fazlalık (namaz kılıncaya, zekat verinceye kadar) ile ilgili bir problemin olduğunu, bu rivayet ile Muaz b. Cebel'in Yemen'e gönderilirken kendisine yapılan tenbihleri bildiren hadisle karşılaştığımızda da görebilmek mümkündür. İbn Abbas'dan nakledilmektedir:

Rasûlullah Yemen'e gönderdiği Muâz'a şöyle tenbihte bulunmaktadır: “ Sen Kıtâp ehli bir kavme gidiyorsun. Onları ilk davet edeceğin şey Allah'a ibadet olsun. Allah'ı kabul ederler ise, onlara gündüz ve gecede beş vakit namazın farz olduğunu haber ver. Bunu yerine getirirlerse onlara, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek olan zekatın farz olduğunu haber ver. Eğer itaat ederlerse zekatı al. Sakın mallarının en iyisini alma.”⁵¹

Bu hadiste açıkça görüleceği gibi, ne namaz kılmama, ne de zekat vermeme durumunda, onlar ile savaşmak gibi bir emir söz konusu edilmemektedir.

Buraya kadar yapmış olduğumuz tetkikten şu sonucu çıkarabiliriz: Rasûlullah'tan, kendisinin insanlar ile savaşmasına izin verildiğini belirten bir hadis varit olmuştur. Bu hadise göre Hz. Peygamber, şartları oluştuğunda insanlar ile savaşmakla emrolunmuştur, yani kendisine izin verilmiştir. Bu sabittir. Ancak sabit

---

⁴⁹ Ramazan el-Bûtî, *a.g.e.*, 53-54.

⁵⁰ İbrahim Cânan, *Kütüb-ü Sitte Hadis Ansiklopedisi*, İstanbul, tsz., I, s. 99.

⁵¹ Müslim, İman, 7.

olan bu rivayetin taşıdığı anlam ile ona yüklenen anlam arasında bazı problemlerin olduğu da bir gerçektir. İşte bu problemleri ortaya koyabilmek için, şimdi hadiste geçen “ emrolundum” ifadesi üzerinde biraz durmak istiyoruz.

İbn Hacer bu hadisin şerhinde “emrolundum” lafzı üzerinde durmuş ve Rasûlullah’a emredecek tek makamın Allah olduğunu söylemiştir.⁵² Yani, Hz. Peygamber bu savaşma emrini Allah’tan almıştır. Bu durumda şu noktayı açıklığa kavuşturmamız gerekmektedir. Rasûlullah Allah’tan bu emri nasıl almıştır? Bu sorunun cevabı doğal olarak; Kuran iledir. Diğer bir ifadeyle; vahiydedir. Şayet bu cevabımız esas alınacak olursa, o zaman da bu emrin Kuran’ın neresinde olduğu sorusunun cevabını vermemiz gerekecektir. Problemin bu noktasında, önceden beri tartışılan; Hz. Peygamber Kuran dışında da vahiy alıyor mu, almıyor mu, tartışması ortaya çıkacaktır. Biz bu tartışmayı konumuzun dışında tutarak, böyle ehemmiyetli bir konuda mutlaka Kuran vahyinin esas alınması gerektiği prensibini benimseyip çözüm arayışında bulunacağız. Bu nedenle de, öncelikli olarak Kuran vahyi içinde Rasûlullah’a neyin emredilmiş olduğunu ve savaş emrinin Kuran’da nasıl işlendiğini tespit etmemiz gerekmektedir. Şimdi Konunun Kuran’da nasıl ele alındığını kısaca göstermeye çalışalım.

Konuyla İlgili Kuran Metinleri

1- “Artık Allah yolunda savaş. Sen kendinden başkası (sebebiyle) sorumlu tutulamazsın. Mü’minleri de teşvik et. Umulur ki Allah kafirlerin gücünü kırar. Allah’ın gücü daha çetin ve cezası daha şiddetlidir.”⁵³

Kuran’ı Kerim’de Hz. Peygamber’e (a.s) direkt olarak emir sigasıyla “ savaş” şeklinde bir tek emir vardır, o da bu ayettir. Kuran’da Hz. Peygambere (a.s.) savaşmayı mü’minlerle beraber emreden diğer Kuran ayetleri ve yine konumuzla ilgili olan cihad ayetleri ise şöyledir:

---

⁵² İbn Hacer, *a.g.e.*, 103.

⁵³ Nisâ, 4 / 84.

2- “Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar ve dininize saldırlırlarsa, küfrün önderlerine karşı savaşın. Çünkü onlar yeminleri olmayan adamlardır. (Böylece) Umulur ki son verirler.”⁵⁴

Bu ayette verilen savaşma emrinin bir antlaşmanın bozulması nedeniyle ve karşı tarafın Müslümanların dinine saldırmalarına karşılık verildiği aşikardır.

3- “Kendilerine Kitap verilenlerden Allah’a ve âhîret gününe inanmayan, Allah ve Rasûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendilerine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.”⁵⁵

4- “Fitne (baskı ve işkence) tamamen yok edilinceye ve din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur.”⁵⁶

Konumuzla ilgili en önemli ayetlerden birisi bu olduğu için bu ayet üzerinde durmak istiyoruz

Bu ayette verilen savaş emri ve dinin sadece Allah’a ait oluncaya kadar savaşılması, birkaç ayet öncesinde gerekçelendirilmektedir. Bu ayet yalnız başına alındığında, sanki hiçbir gerekçe olmaksızın sadece din Allah’ın dini olması yönünde bir savaş emri verilmekte imiş gibi anlaşılabilir. Halbuki, diğer ayetler ile beraber okunduğunda, ayetin emrinin böyle olmadığı görülmektedir. Şimdi bu ayetleri beraberce zikretmek istiyoruz:

“Size karşı savaş açanlara sizde Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları (size karşı savaşanları) yakaladığınız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haramda onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de onları öldürün.

---

⁵⁴ Tevbe, 9 / 12. Ayrıca aynı bağlamda zikredilen 14. Ayete de bakılabilir.

⁵⁵ Tevbe, 9 / 29.

⁵⁶ Bakara, 2 / 193.

İşte kafirlerin cezası budur. Eğer onlar vazgeçerlerse Allah Gafûr ve Rahimdir. Fitne tamamen yok edilinceye ve din sadece Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur.”⁵⁷

Ayeti zikredildiği bağlamı içinde öncesi ve sonrasıyla okuduğumuzda; çok açık bir şekilde ayetin, saldırgan ve fitneci (baskıcı ve işkenceci) kafirlere karşı yapılan bir savaş durumunu anlattığı anlaşılmaktadır.

5- “Fitne (baskı ve işkence) ortadan kalkıncaya ve din yalnızca Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse, şüphesiz Allah onların yaptıklarını çok iyi görendir.”⁵⁸

Yukarıda açıklamasını yapmış olduğumuz ayetle aynı mealdeki bu ayet, Bedir savaşıyla ilgili ayetler bağlamında zikredilmektedir. Enfâl Süresinin 38. ayetinden 45. Ayete kadar beraber bakılıp okunduğunda; emrin yine bir savaş ortamına ait olduğu görülecektir.

Mü’minler topluluğuna genel olarak savaşmayı hem de “Din” için savaşmayı açıkça emreden ayetleri zikrettikten sonra, şimdi de Kuran’ın genel bir prensip olarak mutlak küfre ve mü’minlerin kafirler ile olan iman konusundaki münasebetlerine dair ifadelerini vermek istiyoruz. Kuran’ın bu ifadeleri, tarihsel şartlardaki savaş durumuna ilişkin değil tamamen evrensel ilkeler ve Allah’ın iman konusunda kullarına vermiş olduğu özgürlüğü ve seçme hakkını ifade etmektedirler.

1- “Dinde zorlama yoktur. Şüphesiz doğru ile eğri birbirinden ayrılmıştır. Şu halde kim tagutu inkar eder de Allah’a inanırsa kopmayan sağlam kulpa yapışmış olur. Allah iştir ve bilir.”⁵⁹

2- “Eğer Rabb’in dileseydi yeryüzündekilerin hepsi iman ederlerdi. O halde sen onları inandırmak için zorlayacak mısın.”⁶⁰

---

⁵⁷ Bakara, 2 / 190,191, 192,193.

⁵⁸ Enfâl, 8 / 39.

⁵⁹ Bakara, 2 / 256.

3- “Sen ancak korkanlar (sakınanlar) için bir uyarıcısın.”⁶¹

4- “O halde öğüt ver. Çünkü sen sadece bir öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorlayıcı zorba değilsin. Ancak yüz çevirip inkar edenlere gelince, işte öylesini Allah en büyük azap ile cezalandırır. Şüphesiz onların dönüşü sadece bizedir. Sonra onların hesaba çekilmesi de yine sadece bizedir.”⁶²

5- “De ki ; Hak Rabb’inizdendir. Öyle ise dileyen inansın dileyen de inkar etsin. Biz zalimlere öyle bir Cehennem hazırladık ki, onun duvarları onları çepeçevre kuşatmıştır. İmdat dileyecek olsalar imdatlarına erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir kalma yeridir.”⁶³

Kuran’ı Kerim Hz. Peygamberin (a.s.) müşriklerin ve diğer insanların imana gelmelerini çok arzu ettiğini ve onlardan olumlu karşılık görmediğinde ise çok üzülüp, nerede ise kendisini helak edecek derecede etkilendiğini birkaç ayette zikretmektedir.⁶⁴ Bu durumlarda Allah, Hz. Peygamberine (a.s) görevinin sadece tebliğ olduğunu hatırlatıp, bu görevini yerine getirdikten sonra, insanların kişisel tercihlerinden dolayı kendisine eziyet etmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Yukarıda vermiş olduğumuz ayetlerden hareketle, Kuran’ın Allah Rasûlüne (a.s.); insanları inandırıcaya, Lâ İlâhe İllallah dedirtinceye kadar, savaşma emri vermemiş olduğunu söyleyebiliriz. Kuran vahyi ile Rasûlullah’a verilen inandırmak için savaşmak emri değil, ona karşı yapılacak fiili bir saldırıya karşı, onun da savaşması iznidir.

Ayrıca şu ayetler, Kuran’ın ona neyi emrettiğini ve Rasûlullah’ın ne ile emrolduğunu bildiren ayetlerdir:

---

⁶⁰ Yûnus, 10 / 99.

⁶¹ Nâziât, 79 / 45.

⁶² Gâşiye, 88 / 22 – 26.

⁶³ Kehf, 18 / 29.

⁶⁴ Kehf, 18 / 6.

“...Savaşmakla emrolundum.” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi

1- “Peygambere sadece tebliğ görevi vardır.”⁶⁵

2- “Ey Peygamber! Rabb’inden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Onun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Allah kafirler topluluğuna rehberlik etmez.”⁶⁶

Yukarıda vermiş olduğumuz ayetlerden anlaşılmaktadır ki, Hz. Peygamberin (a.s.) aslı olarak emredildiği görevi “tebliğ” dir. Bu aslî görevin dışında kalan diğer uygulamaların tamamı tarihsel ve konjoktürelidir. İhtiyaca binaendir. Bu ayetlerden hareketle, Hz. Peygamberin (a.s.) insanları, davet etmiş olduğu dine inandırmak için zor kullanıp, savaşa başvurmakla emrolunmadığını söyleyebiliriz. Diğer bir ifadeyle, İslam’da savaş (cihad) dini yaymak için başvurulan bir araç değildir. Hz. Peygamber’in (a.s.) ilk uygulamalarından anlaşılanın bu olduğunu söyleyebiliriz.

Rivayetlerin Değerlendirilmesi:

Söz konusu rivayette yer alan “savaşmakla emrolundum” ifadesini, yukarıda izah etmeye çalıştığımız çerçevede anlamak koşuluyla bu rivayetin; Hz. Peygamber’in insanlar ile savaşmakla emrolunmasını anlatan rivayetlerden, “*Lâ ilâhe illallah deyininceye kadar...*” şeklinde nakledilenlerin dışındaki rivayetlerde idrac olduğu kanaatindeyiz. Özellikle Raşit Halifelerin uygulamalarını Sünnet olarak kabul etme eğiliminden sonra, bu tür idracların hadis literatürümüzde çoğaldığını söylemek mümkündür.

Hz. Peygamber’e yakınlıklarıyla ön plana çıkmış en ünlü iki sahabenin ve ilk iki halifenin bilemediği bir ayrıntıyı, diğer sahabenin bilebileceğini kabul etmek zordur. Aynı’nin yukarıda nakletmiş olduğumuz; “bazı sünnetler büyük sahabeye gizli kalırken diğer ashap tarafından bilinebileceği” şeklindeki görüşü de, durumdan çıkarılan bir sonuçtur. Ayrıca, İbn Ömer’in “namaz kılıp zekat verinceye kadar” şeklindeki bir ifadeye aynı zamanda babasına (Ömer b. Hattâb’a) isnat etmesi,

---

⁶⁵ Mâide, 5 / 99. Ayrıca bu mealdeki ayetler için bkz: Nahl, 16 / 35, 82. Nûr, 24 / 54. Ankebût, 29/ 18. Yâsîn 36 / 17.

⁶⁶ Mâide, 5 / 67.

fakat Ömer'in ise Ebû Bekir ile tartıştığı istişare toplantısında bu ifadeleri zikretmemesi, ifadeye çalıştığımız tezimizi doğrulamaktadır. Şayet Ömer böyle bir ayrıntıyı oğluna nakletmiş olsaydı, bunu göz ardı ederek Ebû Bekir'in zekat vermeyenler ile savaşmasına karşı çıkmazdı. R. el-Bûtî de bu görüşü bahsetmiş olduğumuz eserinde ifade etmiştir.⁶⁷

Bizce, bu hadisler çerçevesinde üzerinde durulması gereken iki önemli nokta vardır: Bunlardan birincisi, İslam Dini'ne girdiği halde İslam'ın bazı hükümlerini yerine getirmeyen müslümanlar ile ilgili düzenlemelerdir. Bunlar Kitabı'l-Hudûd gibi bölümlerde ayrıca işlenmiştir. Bu kapsama girenlerin söz konusu hadisle bir ilgisinin olduğunu düşünmüyoruz. Ebû Bekir devrinde savaşılması ise, zekat vermeyenlerin müşrikler ve İslam Dini'ni yok etmeye karar veren sahte peygamberlerin düzenlemiş olduğu harekete katılmaları nedeniyledir. Bu katılım direkt olmasa bile, merkezi idareye karşı yapılan bir itirazın o günkü şartlarda zayıflatıcı bir unsur olmasındandır. Bu da idareci kadronun bunlar ile savaş açmalarına neden olmuştur.

Burada bizi ilgilendiren asıl konu, İslam'ı din olarak seçmeyen fert veya topluluklara, Allah'ın bir olduğunu Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğunu kabul ettirmek için savaşılıp savaşılmayacağını tespiti ve bu bağlamda mezkur hadislerin nasıl anlaşılacağıdır. Kuran'ın bu konudaki emirlerini tespiti çalıştığımız yerde de ifade edildiği gibi, Rasûlullah'a yapılan savaşma emri, onu yok etmek ve davetine engel olmak isteyenlerin ortaya koydukları silahlı engellemeyi aşabilmek için yapılacak savaşma iznidir. Bu savaşma izni de, savaşan tarafın ister fert, isterse topluluk bazında olsun kelime-i tevhidi söylemesi ile sona erer ve Rasûlullah'ın almış olduğu savaş izni biter ve artık savaşmaz. Kelime-i tevhidi söyleyerek müslüman olan ve kendisiyle savaşılmayan kimsenin, müslüman olmakla üstlendiği sorumlulukların hesabı ise Peygamber'e değil, Allah'a aittir. İşte söz konusu rivayetler bu durumu anlatmaktadırlar. Yoksa, bütün insanlığı

---

⁶⁷ R. el-Bûtî, *a.g.e.*, 52-53.

inandırmak için açılan bir genel savaş durumunu değil. Zaten İslam Tarihi’nde de müslümanların, bütün insanlara savaş ilan etmediklerini, hatta ellerinde güç/kuvvet olarak zorlama imkanına sahip oldukları devirlerde bile zor kullanmayıp, insanları istedikleri dini seçmekte serbest bıraktıkları bilinen bir durumdur. Bunun en açık ve bizim için ölçü olacak tarihî uygulaması Mekke’nin fethini müteakip, bizzat Rasûlullah tarafından uygulanmıştır.

Sonuç olarak bu hadisin, bütün insanları inandırmak için zorlamak gerektiği anlamını taşımadığını, bu anlamı hadis külliyatındaki tasnifleriyle daha sonra kazandığını, yeni bir tasnif sistematığı içinde bu hadisin sadece “*Cihad*” başlığı altında zikredilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Buradaki cihad sözcüğüyle, bir devletin kendi bütünlüğünü ve istiklalini koruması amacıyla yapmak zorunda olduğu savaşma hakkını kastediyoruz.

Yine bu rivayetlerin vermiş olduğu mesaja göre, savaşılan taraf iman ettiği andan itibaren de Müslüman’ın savaşı biter ve savaşılan insanlar dinde kardeşlerimiz olurlar. Özellikle hadise daha sonra ilave edilen, namaz kılmayıp zekat vermeyenler ile savaşılacağı şeklindeki anlam ise, Kuran’ın ve diğer sahih Sünnet ve hadislerin çerçevesinde kabul edilebilir bir durum değildir.

Özellikle de bu hadisin “İman” bahsi altında zikredilmesinin tamamen yanlış olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu başlık altında bu hadisi okumak ister istemez, iman ettirmek için savaşmanın bir farz olduğunu ve bunun Rasûlullah’a emredilmiş olduğu anlamını çıkarmamıza neden olmaktadır. Nitekim böyle anlayanları yukarıda zikrettik.

İslam ve savaş ile ilgili önemli bir değerlendirmede bulunan Pickthall’ın şu sözlerini buraya almakta yara görüyoruz: “ İslam peygamberi savaşı sevmedi. Ancak düşmanları ona karşı savaş meydanına çıkınca; Medine’de onu öldürmek, halkını kılıçtan geçirmek ve İslam’ı yok etmek amacıyla yola çıkınca o da müslümanlara savaş emrini verdi. O hiçbir zaman sertlik yanlısı olmadı. Savaş esirlerine yapılagelen uygulamaları da değiştirdi. Onların haklarını korudu.

Mü'minleri savaşta bile kendi hallerine bırakmaz ve onların adaletsiz bir şey yapmalarını engellerdi.”⁶⁸

Önerilen Tasnif Yöntemi

Bir hadisin, tasnifine bağlı olarak kazanabileceği kimi yanlış anlamları ve bu anlamlar sonucu ulaşılan hatalı sonuçları zikrettikten sonra, şimdi önermiş olduğumuz tasnif yönteminin ana ilkelerini belirlemeye geçebiliriz. İlkeler diyoruz, çünkü; bütün hadislerin nasıl tasnif edilmesi gerektiğinin sadece başlıklarını sıralamak bile, değil bir makale hacmini, bir kitap hacmini de aşacağı malumdur. Bu nedenle önereceğimiz tasnif yöntemi, ilkler çerçevesinde olacaktır.

Hadislerin gerek hukûkî bağlayıcılıkları, gerekse kendi aralarındaki derecelerinin farklı olmaları durumu, ilk asırlardan beri tartışılan bir konudur. Bizim bu konudaki ilk önerimiz, öncelikli olarak Hz. Peygamber'in Sünnettinin/hadislerinin onun fonksiyonlarına göre bir tasnife tabi tutulmasıdır. Bunu biraz daha açacak olursak, söylenen sözlerden/hadislerden hareketle bir tasnif değil, söyleyenin konumu ve söylenenlerin hangi konumda söylenmiş olduklarını belirleyen bir tasnife gitmek çok daha yararlı ve az anlam hatası taşıyan bir yöntem olacaktır. Gerçi burada da, Hz. Peygamber'in fonksiyonlarının ne olduğu konusunda bazı değişik yaklaşım ve görüş ayrılıkları ortaya çıkacaktır. Ancak prensip bazındaki bu ayrıcalıkların, teferruatlarda ortaya çıkan ayrılıklardan daha az ve hafif olacağı kanaatindeyiz.

Yukarıda, hadislerin tasniflerinden kaynaklanan fukahanın farklı içtihatlarına va anlayışlarına neden olduğu görüşünü naklettiğimiz İbn Âşur, eserinde Hz. Peygamber'in Sünnetini on iki kategoride sınıflandırmaktadır. Bir örnek olması bakımından ifade edecek olursak; bu on iki kategori, hadislerin tolanacağı ana başlıklar, bu başlıkların altında ihtiyaca göre çoğaltılacak alt başlıklar zikredilebilir. Öneme binaen bu başlıkların sadece adlarını burada zikredeceğiz:

---

⁶⁸ Kemal Kahraman, *Muhammed M. Pickthall*, İstanbul,1994, s. 113.

“...Savaşmakla emrolundum.” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi

1- Yasama, 2- Fetvâ, 3- Yargı, 4- Devlet Başkanlığı (el-İmâre), 5- İyiye ve Güzele Teşvik, 6- Arabuluculuk (hem fert, hem toplu, hem müslümanlar arasında, hem de dış dünya ile ilişkilerde), 7- Yol Göstericilik, 8- Nasihat, 9- İnsanları En Mükemmele Yönlendirme, 10- Yüce Hakikatleri Telkin, 11- Tehdît ve Te'dîb, 12- Yaratılışı ve Tabiatı İcâbı Yaptıkları.⁶⁹

T. b. Âşur'un bu taksiminden farklı ve çok daha geniş kapsamlı bir tasnif şeklini İbn Hibbân yapmıştır. İbn Hibbân öce beş ana (büyük) başlık/konu belirlemiş, daha sonra bu başlıkları kendi içinde yüzü aşkın alt başlıklara ayırmıştır. İsterse çok daha fazla başlıklara ayırabileceğini söyleyen İbn Hibbân'ın ifadesi tezimizi doğrulayan bir ifadedir. Çünkü, tasnif başlıkları ihtiyacın paralelinde gelişmeye açıktır. Değişik alanlarda farklı başlıklar ile tasnifler yapılır. Fakat, burada hassasiyetle üzerinde durulması gereken nokta, ana başlıklar ile, hadisleri Nebvî fonksiyona göre, alan kaymalarına ve anlam sapmalarına izin vermeden bu tasnifleri yapmaktır.

İbn Hibbân eserinde şu beş ana başlıktan bahsetmektedir:

1- Allah'ın Kullarına Emrettiği Emirleri, 2- Allah'ın Kullarına Yasakları, 3- Bilinmesine İhtiyaç Duyulan Haberler, 4- Mübah Kıldıkları, 5- Kendi Şahıslarına Münhasır Fiilleri.⁷⁰

Görüleceği gibi İbn Hibbân çok genel başlıklar ile ana bölümleri beşe indirmiştir. Ancak, bu bölümlerin altında zikrettiği alt başlıklar oldukça çoktur. Sadece rakamlar olarak vermek istiyoruz:

Birinci kısım 110, ikinci kısım 110, üçüncü kısım 80, dördüncü kısım 50, beşinci kısım 50 alt bölümden oluşmaktadır.⁷¹

⁶⁹ M. Tâhir b. Âşur, *İslam Hukuk Felsefesi*, 51- 65.

⁷⁰ İbn Hibbân, el-Emîr Alâuddin Ali b. Belbân el-Fârisî, *Sahîhu İbn Hibbân Bitertîbi İbn Belbân*, Beyrtu, 1993, I, 100 – 165.

⁷¹ İbn Hibbân, *a.g.e.*, a.y.

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî söz konusu tasnifi daha farklı boyutta ele almış ve şöyle bir taksim önermiştir: Hz. Peygamber'in risâletinin gereği olanlar. Bunlar ümmeti için bağlayıcı niteliktedir. İkincisi ise bunların dışında kalan, örf ve adetler gibi dini bir bağlayıcılığı olmayanlardır.⁷²

Bu taksimin çok genel olduğu ve alt başlıkları tespitinde bu ayrımın nasıl belirleneceği önemli bir problem olabilir. Gerçi diğer taksimler için de bu söz konusudur. Ancak, ana başlıkları azalttıkça bu problemin artabileceği söylenebilir.

Sünneti bu anlamda tasnif edenlerin ilk temsilcilerinden sayılan İbn Kuteybe'nin taksiminden de kısaca bahsetmek istiyoruz:

İbn Kuteybe de Sünnetin üç başlık altında toplanması gerektiğini söylemiştir: Bunlar kısaca şöyledir:

“Sünnetler bize göre üç türdür: Birincisi; Cebrâil'in Allahu Tealadan getirdiği, İkincisi, Rasûlullah'ın bizzat kendisinin Allah'ın ona verdiği izinle Sünnet kıldıkları, üçüncüsü ise, bize edep bakımından sünnet kıldıklarıdır. İlk ikisi uymamız gereken, ama diğeri uyduğumuz taktirde bizim için iyi olan ama, uymadığımız taktirde bir sakıncası olmayan sünnettir.”⁷³

İslam Düşüncesinde Sünnet adlı eserinde M. Hayri Kırbasoğlu, tarihimizde bu alanda yapılan çalışmaları ve Sünnet konusunda İslam alimlerinin yaklaşımlarını özetledikten sonra, Sünneti bir daire içerisinde ihtiva ettiği ana konular bakımından şöyle çember içine almıştır:

“Farz (vacip), Mendup/Nafile/Tatavvu, Mübah, Mekruh, Haram”, bu şemada görüldüğü gibi “Sünnet” aslında Hz. Peygamber'in davranış ve hükümlerini içeren şemsiye bir kavramdır.⁷⁴

---

⁷² Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullai'l-Bâliga*, Beyrut, 1990, I, 371-373.

⁷³ İbn Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadîs, Hadîs Müdafası*, (Terc: M. Hayri Kırbasoğlu), İstanbul, 1989, 308-313.

⁷⁴ M. Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet Yeni Bir Yaklaşım*, Ankara, 1993, 82-83.

“...Savaşmakla emrolundum.” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi

Bu vermiş olduğumuz bilgiler, bir yönden Sünnetin bağlayıcı olup olmaması bakımından bir taksim gibi görünmektedir. Ancak, bizim bu çalışmamızda ulaşmak istediğimiz sonuç ile örtüşmektedir. Bizim önerimize göre Sünnet/Hadisler, doğru alanlar içinde taksim edilip tasnif edilirlerse, söz konusu yanlışlıklar asgariye inecektir.

Bizim önerdiğimiz tasnif sisteminin ilkelerini şu şekilde tespit edebiliriz:

Birinci İlke: Bize ulaşan hadislerin sıhhatlerinin tespitidir. Bu ilke klasik hadis çalışmalarının ana hedefi olduğu malumdur.

İkinci İlke: Sıhhati tespit edilen hadislerin, anlamlarını doğru bir şekilde belirlemek, mümkünse sebab-i vürûdunu ve hadisin söylendiği bağlam ile ilgili bütün bilgileri toplamaktır. Bu yapılacak çalışma, hadisin öncelikle yanlış anlaşılmasını önleyip, doğru başlık altına konulmasını sağlayacaktır.

Üçüncü İlke: Hz. Peygamber’in fonksiyonlarını başlıklar halinde, tedahüller olmadan belirlemektir. Yukarıda nakletmiş olduğumuz tüm görüşler, hemen hemen bu nokta ile ilgilidir. Örneğin İbn Âşur’un taksimi bizim bu nokta ile ilgili iyi bir taksimdir. Özel bir çalışma ile bu hususu, metodoloji olarak belirlenmelidir. İlk iki ilkede yapılan çalışmaların sonuçları bu üçüncü ilkede belirlenen ana başlıklar ve bu başlıklar altında sıralanacak olan tali başlıklar altına dizilmelidir.

Bu üç ilke çerçevesinde yapılacak tasniflerin, hadislerdeki anlam kaymalarını ve yanlış hükme medar olmalarını asgariye indirecektir diye düşünüyoruz. Bu çalışmanın ancak, büyük bir kolektif işbirliğini ve enstitü organizasyonu ile gerçekleştirilecek bir çalışmayla mümkün olabileceği ise kuşkusuzdur. Fakat, böyle bir çalışmaya hadis alanında şiddetle ihtiyaç olduğuna bu çalışmamızla işaret etmeye çalıştık.